UMAN ŞI VEGETAL ÎN LIRICA LUI NICHITA STĂNESCU

ADINA CIUBOTARIU

Imaginea arborelui în mentalul universal este una de primă importanţă, căci însuşi cosmosul apare reprezentat sub această formă în culturile lumii şi, în acelaşi timp, conturul copacului a sugerat dintotdeauna o viziune antropomorfizantă. Mitul cristic vine astfel să se suprapună unei imagini anterioare a omului-copac şi să o întărească, augmentând verticalitatea implicită.

Un argument esenţial al rolului major pe care copacul îl are în viaţa poporului, înainte de cea a artiştilor, se dovedeşte a fi prezenţa lui în toate ritualurile de trecere. La naştere, pruncul este înfrăţit simbolic sau dăruit unui arbore mitic[1], la nuntă va fi nelipsit bradul împodobit, mai cu seamă în ceremonialul „morţii-nuntă", al tinerilor nelumiţi, unde se adaugă pomului de pomană din riturile funebre.

Motivul dublului vegetal înregistrează la Nichita Stănescu o recurenţă covârşitoare. Copacul apare atât la singular, ca imagine vegetală a individualităţii poetice, cât şi la plural, când arborii devin o prezenţă la care eul se raportează simbolic. Întâlnim întreaga serie sinonimică a noţiunii, cu predominarea celui de al doilea termen: arbore–copac–pom. Lexemele se succedă într-o gradare a specializării, de la abstract spre general şi particular (*pom*). Instanţa lirică asimilează toate implicaţiile celor trei forme lexicale, căci spune: „Am inimă de pom" (*Cireşar*)[2], *Mă asemui cu un copac* şi „Mă pregătesc pentru un arbore mai mare" (*Fructe înainte să fie mâncate*).

Imaginea arborelui este asociată permanent cu *axis mundi*, spre deosebire de copac sau pom, păstraţi într-un perimetru proxim umanului. Sugestia apare contrapunctic: „săreau de pe trotuare frunze lucii/ spre-un arbore mai pur şi mai perfect,/ care din când în când părea că este/ într-adevăr sub cerul drept" (*Vlaicu zburând*), „c-un gând foşnesc toţi arborii, mai pur" (*Cântec*). Puritatea ţine de o dimensiune superioară, ce se revelează fulgurant doar fiinţei poetice, după cum vom vedea.

Atributele *pur*, *mare*, *perfect* fac din arborele lumii un model lingvistic pentru poezia ideală: „Îmi învăţam cuvintele să iubească/ [...] Le arătam arborii/ şi

[1] Romulus Vulcănescu, *Coloana cerului*, Bucureşti, Editura Academiei, 1972, p. 53.

[2] Toate citatele sunt reproduse din Nichita Stănescu, *Opera poetică*, volumele 1–2, Bucureşti, Editura Humanitas, 1999, 1550 p.

ALIL, t. XLII – XLIII, 2002 – 2003, Bucureşti, p. 185–190

BDD-A1311 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:58 UTC)

pe cele care nu vroiau să foşnească/ le spânzuram fără milă de ramuri". Foşnetul reprezintă, în gândirea populară, vorbirea pădurii ce poate fi înţeleasă doar de iniţiaţi, „bătrâni de peste o sută de ani", ne spune un informator din zona Iaşi[3]. Limbajul lumii, conştientizat de popor sub forma foşnetului misterios, poate juca astfel rolul unui supralimbaj spre care tinde cuvântul.

Dicţionarele atestă, pentru *arbor, -oris*, dezvoltări semantice cu referire la trunchiul de copac sau la obiecte făcute din acesta. Coborând pe axa semantică, trunchiul este ambivalent, căci el se poate referi atât la uman, cât şi la vegetal, ceea ce sugerează, potrivit cercetătoarei Silvia Ciubotaru, concepţia animistă a omului[4]. La Nichita Stănescu, originea comună a materiei este exprimată poetic cât se poate de clar, într-o viziune integratoare: „Pâlnie imensă de trupuri în mişcare,/ trupuri de oameni, trunchiuri de arbori" (*Turnare de soare pe pământ*). Tot în sfera conceptuală, abstractă, intră şi sensul iniţiatic al celor cinci arbori ce amintesc de ritualul din *La ţigănci*: „Sunt cinci arbori în faţa ta/ dar numai unul este adevărat./ Care-i din ei?/ Care?" (*Frigul, sau a doua confesiune a răului visător*).

Identificarea într-un corespondent vegetal atinge o formă şocantă, cu imaginea răsturnată: „Arbor invers, cu rădăcinile în vânt,/ cu tălpile late ca frunza platanului,/ aproape plutind, abia atingând/ anotimpurile anului" (*Arbor invers*). Subsumându-se acestei reflexivităţi a definirii propriei arte, tabloul este şi el unul străvechi, după cum atestă atât *Dicţionarul de simboluri*, cât şi Romulus Vulcănescu în *Coloana cerului*, lucrare ce încadrează această reprezentare mentalului de tip asiatic. Sensul „arborelui invers" se apropie de cel întâlnit în textele vedice şi defineşte condiţia artistului ca fiind una opusă omului comun, înscris în anotimpurile vieţii. Poetul îşi ia inspiraţia de sus: „dus în nori, în scânteiele/ celor neluminaţi", „cu rădăcinile înfipte în curcubeu/ şi în culori ce nu sunt".

Transcenderea face lumea de nerecunoscut: „Şi totul îmi pare ştiut, dar nimica/ din ce ştiu cu ce este nu se aseamănă". Eul liric e parte dintr-o dimensiune superioară. „Vântul de pământ", ce face să foşnească arborele fiinţei poetice, *ciudat* în alte poezii, poate fi corespondentul uman al curentului de aer care face pădurea să vorbească, în gândirea populară[5]. El este destinat însă numai fiinţei superioare, capabilă să includă în sine şi vegetalul. Tot o circumscriere în gândirea mitică întâlnim şi în „portretul" psihologic al instanţei lirice din poezia citată. Comparaţia „Ideile răsfirate ca pe-un deal pomii rotaţi" conţine, dincolo de permanenta raportare dendrolatrică, un epitet frecvent în poezia populară: „Foaie verde, măr rotat"[6]. Caracterizarea aproape previzibilă a fructiferului indică idealul estetic şi, în acelaşi timp, fertilitatea caracteristică vegetalului.

---

[3] *Arhiva de Folclor a Moldovei şi Bucovinei*, Institutul de Filologie Română „A. Philippide", mapa 271.

[4] *Motive dendrolatrice în lirica eminesciană*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", t. XXXII, 1988–1991, p. 41–46.

[5] *Arhiva de Folclor a Moldovei şi Bucovinei*, mapa 271.

[6] Ion H. Ciubotaru, *Valea Şomuzului Mare. Monografie folclorică*, Iaşi, în „Caietele Arhivei de Folclor", X, vol. 2, p. 142.

BDD-A1311 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:58 UTC)

O dată în plus este subliniat antropomorfismul arborelui prin obiceiul de a se duce un brad invers în ceremonialul nunţii înscenate tinerilor morţi *nelumiţi*[7]. Aceeaşi imagine a pomului răsturnat ce figurează omul apare în colindele din Maramureş, în bocetele din Vrancea şi în ghicitori.

Dacă termenului *arbore* îi sunt proprii doar reprezentările cosmice, *copacul*, cu o prezenţă însemnată, ar corespunde arborelui ceresc, ce susţine bolta, în clasificarea lui Romulus Vulcănescu[8]. Deşi eul poetic se aseamănă unui *copac*, schimbul totemic de fiinţă are loc doar cu *pomul*, căci versul sună astfel: „Eu am rămas un pom singur". El, pomul, este adevăratul dublu vegetal al fiinţei poetice şi deci ipostază stănesciană a arborelui vieţii.

Din nou, dimensiunea poetică respectă implicaţiile semantice şi le dezvoltă prin paralele antropomorfizante. Dicţionarele limbii române asociază, în definiţia termenului *copac*, noţiunea de „coroană", relaţie pe care o vom regăsi în acelaşi câmp semantic la Nichita Stănescu: „Ah, copac, îmi legăn surd coroana" (*Ultima zi de ocupaţie*). Funcţia predominantă a copacilor este de a fi martori hierofanţi ai întâmplărilor fiinţei, după care ei ies din scenă: „Eu te privesc în ochi şi-n jur se şterg copacii" (*Lună în câmp*), „Eşti atât de frumoasă, iarna!/ câmpul întins pe spate, lângă orizont,/ şi copacii opriţi din fuga crivăţului" (*Cântec de iarnă*), „Când ne-am zărit, aerul dintre noi/ şi-a aruncat dintr-o dată/ imaginea copacilor, indiferenţi şi goi" (*Îmbrăţişarea*). Natura copacilor de a cauza trăiri supreme le dă, asemenea oamenilor, memorie: „şi nu deosebesc decât copacii/ care-ţi păstrează amintirea în verde/ stând neclintiţi asemeni unui om/ când inima, fără auz, o pierde" (*Două cântece*).

Indicii de ritualuri arhaice oferă „scenarii" poetice ce au în centru, de asemenea, un copac: dăruirea simbolică în grija unui arbore mitic transpare în gestul închinării: „Voi cădea în genunchi numai în faţa copacului/ pentru că el are o mie de picioare şi suferă să meargă". Copacului îi este întotdeauna propriu acest numeral ce respectă semnificaţia simbolică a nemuririi şi a fericirii[9]. Un alt scenariu mitic este sugerat de sintagma „copac neînmormântat", ce trimite la practica punerii unui brad în sicriul celor morţi, al căror trup nu s-a putut afla.

Deşi accesibil, *copacul* apare ca o treaptă intermediară spre arborele mai pur, „care e numai şi numai miros", idee. Proximitatea cu umanul face copacul un termen de comparaţie dorit, căci este un superlativ implicit: „Mă asemui cu un copac./ El are foarte multe braţe,/ şi eu, foarte multe braţe:/ două vizibile, o mie invizibile./ [...] Mă asemui cu un copac;/ fiecare cuvânt al meu este o frunză./ Această comparaţie mă satisface" (*Mă asemui cu un copac*).

---

[7] Ion H. Ciubotaru, *Marea trecere. Repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova*, Bucureşti, Editura „Grai şi suflet – Cultura Naţională", 1999, p. 128.

[8] *Op. cit.*, p. 33.

[9] Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicţionar de simboluri*, vol. 2, Bucureşti, Editura Artemis, 1995, p. 298.

BDD-A1311 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:58 UTC)

Tot copac, şi nu arbore cosmic, este matricea temporală în care se formează dimensiunea viitorului, singura adevărată în concepţia stănesciană. Timpul este un sentiment uman, nu aparţine cosmosului sustras devenirii şi de aceea doar un copac îl poate genera: „Există numai ceea ce va fi,/ numai întâmplările neîntâmplate,/ atârnând de ramura unui copac/ nenăscut, stafie pe jumătate..." (*Cântec*). Vegetalul uneşte în sine toate tipurile percepţiei umane a timpului, aşa cum uneşte divinul, terestrul şi htonianul. Iată îmbogăţită, astfel, funcţia de stâlp al lumii cu cea de axă a timpului. Copacul, şi nu arborele abstract, simţit şi niciodată văzut, susţine trecerea, copacul, şi nu pomul, al cărui atribut primordial este rodul.

În felul acesta, sfera semantică a termenului este respectată o dată în plus, „consecvenţă" surprinzătoare pentru rebelul lingvistic Nichita Stănescu. Deşi cu cea mai mică frecvenţă în cadrul seriei sinonimice menţionate, *pomul* e adeseori mai mult decât un dublu vegetal – e un totem. Comparaţia cu fructiferul are adânci rădăcini folclorice, omul asemuit în condiţia sa pomului marcând o imagine constantă: „Străini îţi fi între străini,/ Ca şi pomul între spini"[10].

Fiinţă superioară prin structură, poetul poartă şi povara umanului, prin naştere şi, pe această linie, se transmite menirea rodului: „Rudă de tată îmi este pomul" (*Nimic nu este altceva*), „Frate, eu am o inimă de pom" (*Cireşar*). Fructul ca ideal uman trezeşte acelaşi sentiment, aproape în aceleaşi cuvinte, lui Nichita Stănescu, ca şi lui Mihail Sebastian: „De ce l-ai făcut pe pom/ Să mă umilească" (*De ce?*) – „Totdeauna lângă un pom m-am simţit un pic umilit"[11]. E nevoie de o perspectivă inversată, parcă mai indulgentă, pentru a încununa omul drept rod al cosmosului fertil: „Din punctul de vedere al copacilor,/ [...] oamenii – o emoţie copleşitoare.../ Ei sunt nişte fructe plimbătoare/ ale unui pom cu mult mai mare!" (*Lauda omului*). Aici putem descoperi motivul pentru care, deşi aspiră la „coloana cerului", omul rămâne în sfera pomului: menirea lui este creaţia proprie şi continuarea ei într-o scară a umanului.

Sonoritatea de descântec a poeziei *Pomule, copacule; cântec, sau altfel spus, repede ochire asupra plantelor* conţine tânguirea celui ce nu se poate pierde pe sine. Apariţia celor doi termeni sugerează totalitatea vegetală, cel dintâi îl particularizează prin rod, cel de-al doilea conţine o sugestie generală, a arborelui fără fruct util omului. Pomul apare în prima poziţie, căci acesta poate fi, de asemenea, neroditor, şi dubla sa condiţie îl aseamănă poetului. „Numai inima mea neagră/ necăzută sta şi-ntreagă". O altă opoziţie se creează prin unicitatea sursei vitale: „Numai inima mea – una/ întruna mi-o latră luna". Astru al gândirii artistice, luna apare aici nefastă. Ea simbolizează damnarea poetului şi, în acelaşi timp, e sursa chinului creator.

Pomul îşi ţine „inimile-afară,/ Îmi ţin inima în seară,/ trupul meu o înconjoară". Opoziţia vegetal–uman vorbeşte despre o ratare a integrării în regnul privilegiat, o

[10] Ion H. Ciubotaru, *Valea Şomuzului Mare*, p. 152.

[11] Cf. articolul *pom* din *Dicţionarul limbii române* (DLR), serie nouă, t. 8, partea a IV-a, litera *P*, *pogrijenie–presimţire*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1980, p. 999.

BDD-A1311 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:58 UTC)

circumscriere aspră în destin. Ideal intangibil, copacul trăieşte în sfera binelui cu mii de inimi-frunze, pe care nu „le latră câinele". Singura detensionare a elegiei omului liric poate veni dinspre un alt poem, *Mă asemui unui copac*: „Fiecare cuvânt al meu este o frunză" şi deci o inimă. Mântuirea poetului vine numai prin *logos*.

Un ritual parcă indic, inspirat de scenele de dendrolatrie din romanul *Maitreyi*, ne sugerează versurile: „Îmi lăsam tâmpla pe o frunză de nuc" (arbore sacru în gândirea mitică românească), „Îmi apăsam gura pe o scoarţă amăruie", „Îmi apăsam umărul de umbra jilavă" (*După luptă*), în timp ce gesturi mitice, ca pentru un totem, întâlnim în *Necuvintele*. Titlul explică absenţa oricărei formule de comunicare lingvistică, fie şi magică. Conotarea se face exclusiv prin mişcare: „El a întins spre mine o frunză ca o mână cu degete./ Eu am întins spre el o mână ca o frunză cu dinţi./ El a întins spre mine o ramură ca un braţ./ Eu am întins spre el braţul ca o ramură". Spre deosebire de *Pomule, copacule...*, aici avem o falsă situare în două planuri, delimitate de persoana întâi şi a treia singular. Omul şi pomul au anatomii asemănătoare, sunt fiinţe legate cu lianturi mitice, motiv pentru care crucifixul, şi prin el Hristos, se identifică cu pomul vieţii. Coborând pe o gradaţie spre esenţă, cei doi actanţi se apropie prin frunze, ramuri, trunchi (termenul, am văzut, acoperă atât vegetalul, cât şi umanul, şi astfel face înfrăţirea transparentă) şi sevă. Motivul unirii vine din similarul condiţiei ce permite schimbul de esenţă. „Eu am rămas un pom singur./ El/ un om singur". Nicăieri în lirica lui Nichita Stănescu nu apare mai clar încununat dublul vegetal.

Specii de copaci şi pomi sunt asociate vârstelor, spaţiilor şi evenimentelor fiinţei poetice; arţarul ţine de copilărie: „Ah, din fugă săream sub arţar,/ smulgându-i o frunză cu dinţii" (*Mister de băieţi*). La scara redusă a ludicului infantil, gestul se încarcă de semnificaţia mitică a încoronării regilor din dumbrava sfântă a zeiţei Diana Nemorensis. Gutuiul, arbore sacru şi el, va veghea, precum teiul eminescian, iubirea şi se va contamina de somnolenţa trăirii erotice, pe aceeaşi linie artistică: „Cu mâna stângă ţi-am întors spre mine chipul,/ sub cortul adormiţilor gutui" (*Luna în câmp*). Plopul, deşi copac demonic, are autoritatea de a înnobila fiinţa poetică, parcă în rangul de cavaler al mării: „Plopii îmi atingeau umerii, tâmplele/ cu umbrele lor melodioase" (*Dimineaţă marină*). Teiul, arbore feminin, pare circumscris spaţiului domestic securizant, simbolizat de mamă şi copilărie: „şi teiul din poartă – să mă împrejmuie/ cu înmiresmatele umbre" (*Pentru liniştea somnului*). Sacru şi el, stejarul se apropie cel mai mult de aura cosmogonică a arborelui: „stejar tăcut cu o ramură neagră aplecată spre mine" (*Miraj de iarnă*).

Înglobând semnificaţii folclorice şi mitice ale motivului discutat, Nichita Stănescu dă formă cultă unui sentiment ancestral al fiinţei umane, creată ca replică a vegetalului. Plopul poetului, din faţa geamului său, copac cu natură dublă, asemenea creatorului, şi imaginile „totemismului arboricol" (Romulus Vulcănescu), întărite de totemuri parţiale în poezii (trunchiuri, rădăcini, frunze, fructe), fac din poetul comemorat în 2003 un „rapsod" capabil să decodeze limbajul lumii şi să-l integreze operei.

BDD-A1311 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:58 UTC)

HUMAN AND VEGETAL IN NICHITA STĂNESCU'S POETRY

ABSTRACT

The poetry of Nichita Stănescu shows a conscient relationship with the vegetal life, especially with the tree. In his work, the three terms that signify "tree" in Romanian are specialized in showing a certain level of perception, starting with *arbor*, which covers the high, celestian tree, the *axis mundi*, and continuing with the dimensions that are closer to men: the tree that sustains the sky and the tree of life. The latter is the most personal one, and encounters the suggestion of *fruit*, a feature that is common to human existance.

Elements of folklore and lexicology can also be used as arguments for the deep understanding that Nichita Stănescu proves to have for "the language of the world", when listening to his own being.

Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2

BDD-A1311 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:58 UTC)